

УДК 373.67:7.071.5(045)

Марина Михаськова

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В ПРОЦЕСІ РОЗСПІВКИ

Важливу роль у формуванні творчої особистості, у її духовному розвитку відіграє музичне мистецтво. На жаль, у практиці сучасного навчання домінує спрямованість на розвиток інтелектуальних здібностей, незважаючи на поставлену перед освітою мету – гармонійний усебічний розвиток особистості. Заявлена мета може бути досягнута лише за умови хоча б відносної рівноваги між розвитком раціонального та емоційного, інтелектуального та духовного в людині.

Відповідно до сучасних уявлень, головною метою музичного навчання та виховання є формування музичної культури як невід'ємної частини духовної культури особистості, а також здатності сприймати й виконувати музику як живе й образне мистецтво, нерозривно пов'язане з життям. Цілі й завдання музичної освіти сьогодні не викликають суперечок, але шляхи їх досягнення, зміст, методи й форми музично-виховної діяльності, вокальної педагогіки й досі залишаються важливими темами педагогічної дискусії. У зв'язку з цим комплекс проблем вокально-інтонаційної підготовки не втрачає актуальності в сучасній психолого-педагогічній літературі.

Проблемі музичного навчання присвятили свої фундаментальні праці видатні педагоги О. Апраксина, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, І. Держинська, Д. Кабалевський, М. Леонтович, Г. Падалка, О. Ростовський, В. Шацька, Б. Яворський та ін. Аналізом теорії музичного виконавства займалися Ф. Бузоні, М. Давидов, Г. Коган, К. Мартінсен, Г. Нейгауз, С. Фейнберг та інші. Ґрунтовні дослідження проблеми виконавської майстерності містять роботи у галузі теорії та історії вокального виконавства (С. Бутовського, О. Мишуги, О. Муравйової, І. Улуханової тощо) і музикознавства (Ю. Кремльов, І. Ляшенко, С. Мірошніченко тощо). Питання вокальної підготовки майбутніх вчителів співу досліджували І. Зелененька, Г. Павловська та інші. Але, незважаючи на наявність ряду публікацій, присвячених вивченню сфери вокальної підготовки, залишається особливо відчутною потреба в роботах, присвячених питанням розвитку вокально-інтонаційних навичок та впровадження різноманітних методик вокальної підготовки в практику музичної освіти початкової школи.

Стаття присвячена узагальненню та обґрунтуванню теоретичних і практичних аспектів впровадження моделі використання розспівування на уроках музики у процесі розвитку вокально-інтонаційних навичок молодших школярів.

Вокальний спів – один з найулюбленіших видів музичної діяльності дітей на уроці музики. Він викликає в молодших школярів яскраві емоції, впливає на естетичні і моральні почуття. Відомий психолог А. Виготський підкреслював, що творчість виявляється не тільки тоді, коли створюється щось нове, але і коли людина вносить своє розуміння певного явища, по-своєму відтворює, змінює вже створене. Відтак спів надає широкі можливості для самовияву особистості, вираження змісту твору, оскільки смисл співу не в механічному розучуванні пісень, а в їх творчій інтерпретації. Важливою ролі тут набувають музичне навчання, накопичення знань і художнього досвіду, оволодіння співацькими уміннями і навичками, які стають основою творчості [3].

Значну роль у навчанні співу відіграють правильно сформовані співацькі навички. Як відомо, навички – це закріплені, автоматизовані прийоми і способи роботи [2]. Результати останніх досліджень, проведених науковцями, дають підставу стверджувати, що співацькі навички забезпечуються лише через відповідність реального звучання і внутрішніх музично-слухових уявлень учнів. Внутрішні музично-слухові уявлення пов'язані з руховими і створюють готовність до певних дій, що відповідають художньому завданню. Вокальними навичками є: співацька установка, дихання, звукоутворення і звуковедення, дикція й чистота інтонування [4].

Вокальні навички діляться на три групи :

- вокально-технічну (співоча постава, співоче дихання, звукоутворення);
- інтонаційно-слухову (стрій, ансамбль, чистота інтонування);
- засоби виразності (дикція, артикуляція, орфоепія) [9].

Складність формування співацьких навичок у тому, що одним школярам важко проаналізувати навчальне завдання, побачити зв'язок між окремими навичками, що формуються в комплексі, перенести досягненні результати з вивченого завдання на нове. Ефективним засобом формування співацьких навичок є вокальні вправи – багаторазово повторені спеціально-організовані вокальні дії. Під час розучування вправ слід додержуватися принципу єдності художнього й технічного, прагнути до емоційно-виразного забарвлення голосу.

Вокальні вправи можна розділити на дві основні категорії. До першої відносяться ті, які застосовуються поза зв'язком з конкретним твором. Вони сприяють послідовному опануванню засобами вокальної виразності, досягненню більш високого рівня художнього виконання. Вправи другої категорії направлені на подолання конкретних труднощів при розучуванні твору. Природно, що ці вправи служать більш вузьким завданням співочого розвитку [8]. Всі вправи розділяються на такі *типи*:

- 1) для тренування тривалого дихання і одноманітного звукоутворення, звукоподачі, звуковедення;

- 2) для тренування артикуляційного апарату;
- 3) для вироблення навички співу із закритим ротом;
- 4) вправи на вміння збирати звук і чисто інтонувати певні інтервали, на подолання стрибків в мелодії;
- 5) вправи на вміння інтонаційно точно долати стрибки зі ступеневим їх заповненням;
- 6) інтонування тризвуків (мажорних, мінорних) на легато, а пізніше на стаккато;
- 7) звукоряди висхідного і низхідного напрямку для розвитку рухливості голосу;
- 8) вправи на використання багатоголосся, починаючи з епізодичних розходжень у терцію;
- 9) секвенційний розвиток мелодії при тривалому диханні (можна з крещендо і димінуендо). Отже, мета вправ – підготувати голосовий апарат до активної роботи і довести до автоматизму основні вокальні навички [7].

Вокально-інтонаційні вправи – це технічні вправи, що мають певні інтонації, елементи музичної мови, направлені на її засвоєння [1]. На уроці музики ВІВ займають важливе місце, оскільки допомагають учням краще засвоїти різні інтонаційні комплекси та долати труднощі, що виникають в процесі роботи. Матеріал вокально-інтонаційних вправ присутній у всіх формах роботи: в слуховому аналізі, в читанні з аркуша, в піснях тощо. Викладач музики повинен вміти правильно скласти і правильно застосувати вправи у своїй педагогічній практиці. В першу чергу вони повинні бути мотивованими, тобто відповідати певній темі уроку. Оскільки ми маємо часові обмеження, то на спів виділяється 5 хвилин протягом всього уроку [1]. *Вимоги* щодо проведення вокально-інтонаційних вправ:

1. Кожна вправа повинна точно відповідати вибраній темі уроку, але не варто забувати повторювати пройдений матеріал.
2. Вправи мають бути короткими, щоб легко засвоювалися та запам'ятовувалися.
3. Учні повинні з легкістю транспонувати вправу в іншу тональність.
4. Діапазон має бути зручний для виконання.
5. Інтонаційна та ритмічна сторона не повинні заважати одна одній. У викладача має бути певна мета: засвоєння певної інтонації або ритмоформули.
6. Вокально-інтонаційні вправи переважно виконуються *a'capella*. Не можна одночасно грати і співати. На фортепіано можна акомпанувати або підтримувати тоніку [1].

В цілому вправи можна класифікувати за наступними *принципами*:

- 1) за ладовою основою (в ладу та поза ладом);
-

- 2) за кількістю голосів;
- 3) за способом виконання.

Існує чимало *способів* виконання вокально-інтонаційних вправ: колективно мелодично або гармонічно; групами; індивідуально мелодично; канонем; «ланцюжком»; методом «нашарування» голосів; дуєтом; співати гами, ступені, інтервальні та акордові послідовності, чергуючи спів вголос та «внутрішній» спів, що сприяє розвитку внутрішнього слуху; спів на різні штрихи (*Legato, staccato*); спів *a'capella*; спів з гармонічним супроводом.

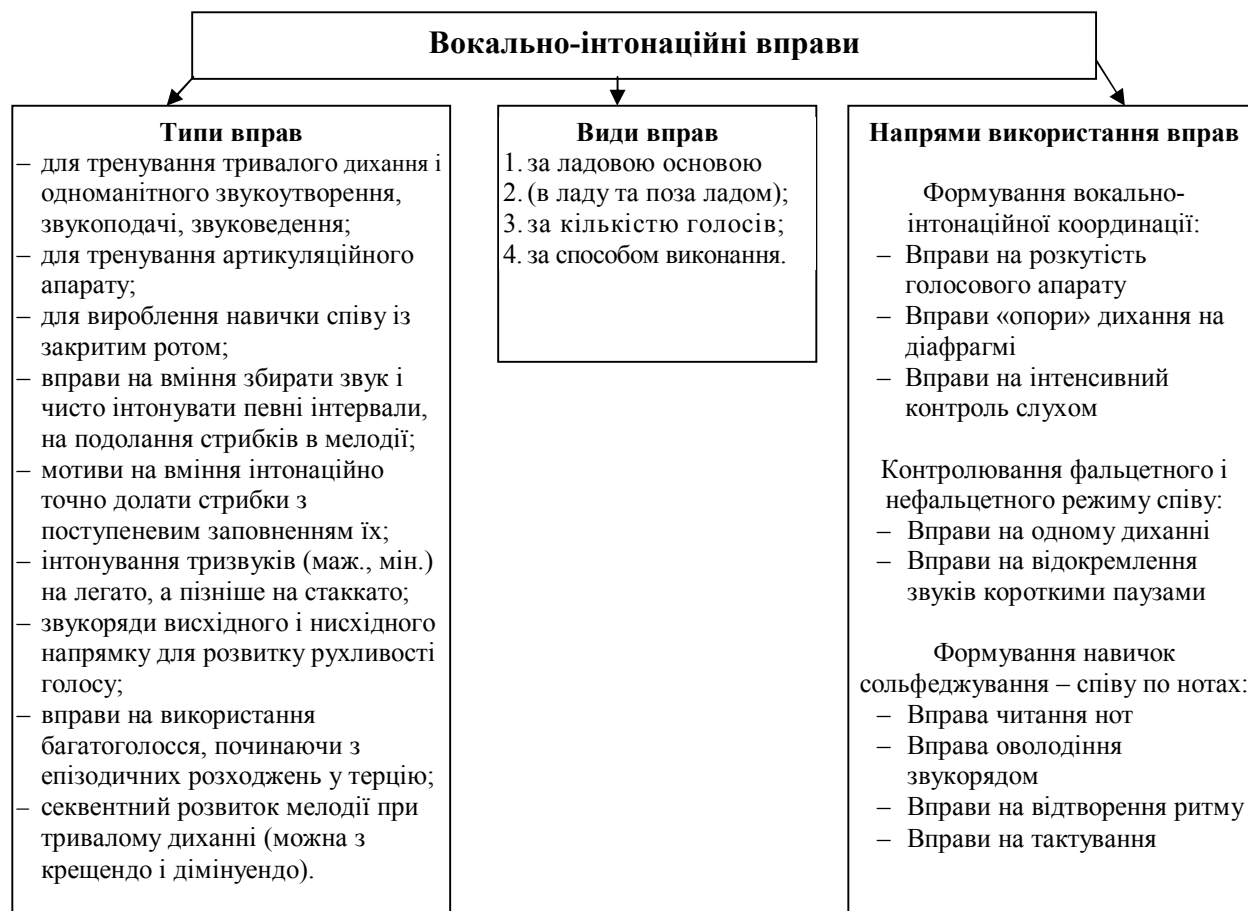
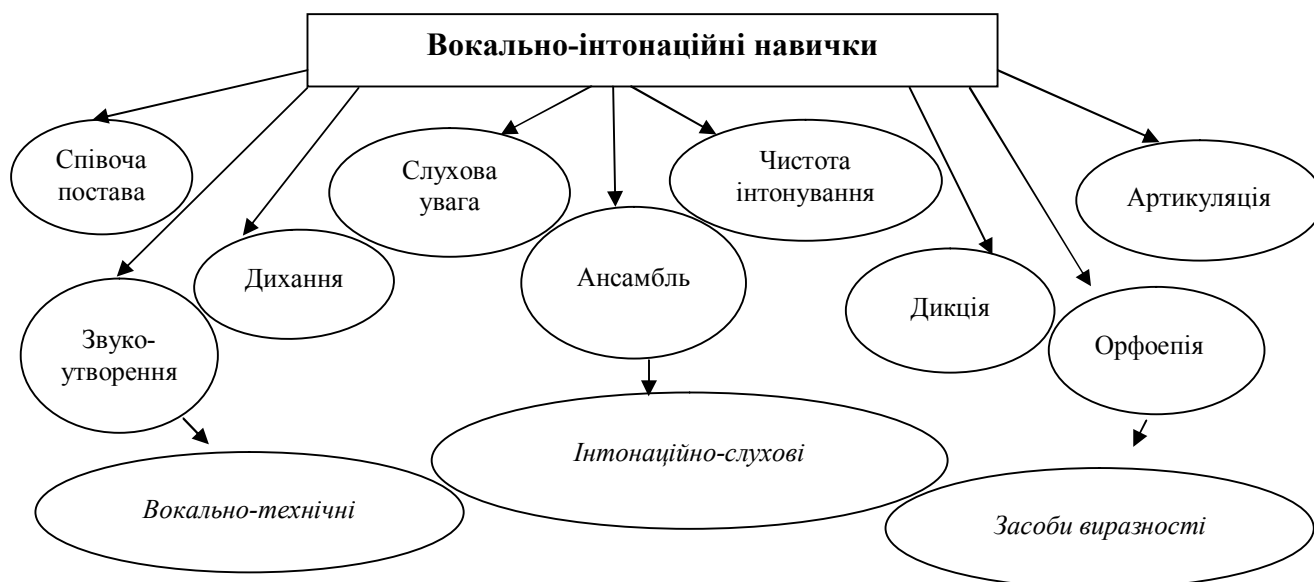
Завданням нашої статі було узагальнити теоретико-практичну модель використання розспівування на уроках музики. Ця модель включала основні компоненти вокально-інтонаційних навичок, зокрема: співацьку установку, дихання, звукоутворення, слухову увагу, ансамбль, чистоту інтонування, дикцію, артикуляцію, орфоєпію. Всі ці компоненти, об'єднуючись, утворюють такі складові: вокально-технічні, інтонаційно-слухові й засоби виразності. В процесі засвоєння вокально-інтонаційних навичок пропонується використовувати вправи, які поділяються на типами, видами та напрямками (Див. схему 1).

Розвиток навичок вокального інтонування має декілька напрямів. Перший напрям – це формування вокально-інтонаційної координації. Йдеться про розвиток самої здатності інтонувати звуки різної висоти. Звичайно, в загальноосвітні школи зазвичай поступають діти, які цим навиком певною мірою вже володіють. Але, у деяких учнів «інструменталістів» можуть виникнути певні труднощі на цьому «терені», або діапазон інтонування занадто вузький, щоб можна було вважати цю проблему остаточно вирішеною.

Другим напрямом розвитку вокальної інтонації є контролювання фальцетного і нефальцетного режиму та зміни реєстрів [6]. Якщо спочатку розв'язується задача формування здатності голосового апарату інтонувати звуки різної висоти, то потім закріпити цю здатність, зробити володіння голосовим апаратом більш впевненим і точним. На цьому етапі можна продовжити роботу над попередніми вправами, звертаючи більшу увагу тепер на точність інтонування, значущість кожного звуку.

З метою розвитку точності інтонування можна запропонувати учням чергувати зв'язний спів на одному диханні і спів вправ, відокремлюючи звуки короткими паузами, звертаючи увагу на точність звуковисотного попадання (уже на цьому етапі можна привчати учнів до правила: перш ніж що-небудь зіграти або заспівати, потрібно спочатку точно уявити, почути «внутрішнім» слухом «звуковий образ»). Може допомогти попереднє наспівування звуків у вправах закритим ротом. Що стосується співу пісень, то дуже корисним вправою є наспівування їх без тексту на звуці «Ю», «ЙО» та інших голосних звуках. Цю вправу корисно виконувати «нефорсованим» звуком без гармонійного акомпанементу, акуратно дублюючи тільки мелодійну лінію [1].

Модель розвитку вокально-інтонаційних навичок за допомогою використання розспівування на уроках музики

Типи вправ

- для тренування тривалого дихання і одноманітного звукоутворення, звукоподачі, звуковедення;
- для тренування артикуляційного апарату;
- для вироблення навички співу із закритим ротом;
- вправи на вміння збирати звук і чисто інтонувати певні інтервали, на подолання стрибків в мелодії;
- мотиви на вміння інтонаційно точно долати стрибки з поступневим заповненням їх;
- інтонування тризвуків (маж., мін.) на легато, а пізніше на стакато;
- звукоряди висхідного і нисхідного напрямку для розвитку рухливості голосу;
- вправи на використання багатоголосся, починаючи з епізодичних розходжень у терцію;
- секвентний розвиток мелодії при тривалому диханні (можна з крещендо і дімінуендо).

Види вправ

1. за ладовою основою
2. (в ладу та поза ладом);
3. за кількістю голосів;
4. за способом виконання.

Напрями використання вправ

- Формування вокально-інтонаційної координації:
- Вправи на розкутість голосового апарату
 - Вправи «опори» дихання на діафрагмі
 - Вправи на інтенсивний контроль слухом
- Контролювання фальцетного і нефальцетного режиму співу:
- Вправи на одному диханні
 - Вправи на відокремлення звуків короткими паузами
- Формування навичок сольфеджування – співу по нотах:
- Вправа читання нот
 - Вправа оволодіння звукорядом
 - Вправи на відтворення ритму
 - Вправи на тактування

Останній напрям – це формування первинних навичок сольфеджування – співу по нотах. Передбачається, що до цього моменту учні вже повинні опанувати основи музичної грамоти. Точніше кажучи, цей процес потрібно починати одночасно з вивченням музичної грамоти. На цьому етапі доводиться вирішувати дуже багато різних завдань і проблем, а тому в якомусь сенсі він може вважатися основоположним у формуванні навичок вокального інтонування:

– Перше завдання – читання нот. Значна частина труднощів спочатку виникає саме через невпевнене читання нот при сольфеджуванні, тому так важливо приділити деяку увагу цьому питанню та засвоїти навички швидкого читання нот окремо без ритму і інтонування.

– Друге завдання – оволодіння звукорядом. Суть завдань полягає не тільки в тому, щоб орієнтуватися в звукоряді, чітко усвідомлювати розташування сусідніх звуків в ньому, а й довести до автоматизму читання гамоподібних і арпеджіо подібних послідовностей вгору і вниз.

– Третє завдання – формування базових навичок відтворення ритму. На уроці ритмічні вправи не розглядаються як самостійний навик. Власне ритмічні вправи можливі лише на самому початку навчання, паралельно вивченню відповідних теоретичних тем (тривалості, ритм, метр, розмір). Надалі вправи на розвиток метро ритмічного відчуття поєднуються з різними практичними видами діяльності – співом, творчими вправами, розспівками.

– Четверте завдання – тактування – одне з найбільш проблематичних місць в практиці роботи. Часто доводиться слухати скарги учнів, що тактування їм тільки «заважає», що без нього їм співати по нотах легше. Насправді, перехід від плескання метричних часток на тактування не повинне становити особливих проблем, якщо ця навичка виконується правильно – коротким, легким, але дуже чітким рухом, по відчуттю близьким клацання пальцями. Перш ніж приступати до співу з тактуванням, можна кілька разів прочитати звуки мелодії без інтонування. І остання рекомендація – перед початком співу мелодії можна тактувати два порожніх такти [1].

– П'яте завдання – освоєння базових методів роботи з мелодіями для співу – підсумовує всі напрацьовані навички в процесі співу по нотах.

Отже, вокальний спів – один з найулюбленіших видів музичної діяльності дітей на уроці музики. Він викликає в молодших школярів яскраві емоції, впливає на естетичні і моральні почуття. Водночас, розвинути співацькі навички можливо, використовуючи закріплені, автоматизовані прийоми і способи співу, які забезпечуються лише через відповідність реального звучання і внутрішніх музично-слухових уявлень учнів. Модель розвитку вокально-інтонаційних навичок за допомогою розспівок на уроках музики учнів початкової школи базується на забезпеченні єдності компонентів вокально-інтонаційних навичок, об'єднання їх у складові та використання вправ, які поділяються на типами, видами та напрямками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вокально-интонационные упражнения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.all-2music.com/solfedgio_forms_ryzhkov.html#vokal.
2. Вопросы вокальной педагогики / под редакцией Колпаковой Л. Р. – М. : Музыка, 1984. – 125 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Гадалова І. М. Музика та співи. Методика викладання : навч. посібник / І. М. Гадалова. – К. : Вища шк., 1996. – Ч. І. – С. 1–237; Ч. ІІ. – С. 238–423.
5. Дмитревський І. О. Хорознавство і керування хором / І. О. Дмитрієвський. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і муз. Літ. УРСР. Книж. фабр. Жовтень, 1961. – 95 с.
6. Заверуха С. І. Співають «Подільські солов'ї» : навчально-методичний посібник. – Хмельницький : ХГПА, Вища школа, 2009. – 124 с.
7. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей : навчально-методичний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів I–II рівня акредитації / Я. С. Кушка. – Вінниця : ВДПУ, 2002. – 224 с.
8. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навч. посібник / Е. П. Печерська. – К. : Либідь, 2001. – 272 с.
9. Халабузарь П. Методика музикального виховання : учебное пособие / П. Халабузарь, В. Попов, Н. Добровольская. – М. : Музыка, 1989. – 175 с.